

УДК 331.44:656.612

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ МОРЯКІВ ЯК ДІЯЛЬНІСТЬ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Сорока О.М., старший
викладач кафедри гуманітарних дисциплін
Ізмаїльський факультет Одеської національної морської академії

У статті розглядаються умови професійної діяльності моряків у контексті поняття «екстремальні ситуації». З точки зору психології екстремальної діяльності розкрито зміст екстремальності умов фахової діяльності морських спеціалістів.

Ключові слова: професійна діяльність моряка, діяльність в екстремальних умовах, екстремальні ситуації, екстремальні фактори діяльності морського спеціаліста.

В статье рассматриваются условия профессиональной деятельности моряков в контексте понятия «экстремальные ситуации». С точки зрения психологии экстремальной деятельности раскрыто содержание экстремальности условий профессиональной деятельности морских специалистов.

Ключевые слова: профессиональная деятельность моряка, деятельность в экстремальных условиях, экстремальные ситуации, экстремальные факторы деятельности морского специалиста.

Soroka O.M. THE SEAMEN'S PROFESSIONAL ACTIVITY AS ACTIVITY IN EXTREME CONDITIONS

In article condition of seaman's professional activity are viewed in context of concept «extreme situations». From point of view of extreme psychology meaning of extreme conditions of seamen specialist's professional activity is revealed.

Key words: seamen's professional activity, activity in extreme conditions, extreme situations, extreme factors of seamen specialist's activity.

Постановка проблеми. Для України, як морської держави з великим потенціалом, функціонування морської галузі має особливе значення в теперішніх умовах євроінтеграційного руху. Україна є державою з великою чисельністю моряків-фахівців морського транспорту, чия професійна діяльність відбувається в умовах підвищеної небезпеки виникнення нештатних ситуацій на морі. За даними 2011 року Україна займала третє місце в світі за кількістю працюючих на міжнародному ринку морської праці моряків – від 80 до 100 тисяч осіб, що складає приблизно 90% від їх загальної чисельності в державі. Зважаючи на те, що більше двадцяти українських навчальних закладів готують майбутніх моряків [2], завдання покращення якості підготовки в них спеціалістів морської галузі в умовах посилення міжнародних вимог до безпеки на морському транспорті є надзвичайно актуальними.

Усі дослідники професійної діяльності моряків чітко вказують на те, що вона є нелегкою та життєнебезпечною [1–17]. Про це свідчать ті факти, що щорічно на морських та океанських просторах відбуваються сотні морських аварій та зіткнень суден, їх посадок на мілину; десятки суден тонуть, горять, безслідно зникають [3], у міжнародних водах значно активізувались напади піратів [10]. При цьому діяльність

моряків відбувається в умовах обмеженого простору та обмежених соціальних контактів екіпажу судна, різких змін погодних умов, агресивних біолого-епідеміологічних впливів, чисельних техногенних впливів морського транспорту, підвищених ризиків виникнення аварійних ситуацій тощо.

У даному контексті надзвичайно актуальними виступають завдання поглибленого аналізу умов праці морського спеціаліста, вивчення психологічного впливу цих умов на особистість моряка, його життєдіяльність, працездатність та здатність дотримуватися вимог безпеки при виконанні службових обов'язків на судні. Вирішення цих завдань, відповідно, в умовах професійного навчання майбутніх моряків сприятиме покращенню якості їх фахової підготовки, формуванню тих специфічних професійно-психологічних вмінь, знань та якостей, які ефективно забезпечуватимуть їх психологічну готовність до екстремальних умов (екстремальних ситуацій) професійної діяльності моряка.

Ступінь розробленості проблеми. Як свідчать дослідження, проблема професійної діяльності моряка сучасною наукою розглядається в контексті загальних положень психології екстремальної діяльності (екстремальної психології, діяльності в екстремальних ситуаціях) [4; 5; 8; 14]. Так, Б. Смирновим охарактеризовані загальні

закономірності функціонування людини в екстремальних умовах. Визначено, що працездатність працівника в умовах екстремальних ситуацій діяльності знаходиться в залежності від його індивідуально-психологічних особливостей, рівня професійної підготовки, рівня сформованості морально-вольових якостей і професійно-психологічних вмінь, навичок та якостей [14, с. 27–32]. Професійна діяльність моряка на судні розглядається В. Лебедевим, як діяльність в екстремальних умовах замкнених технічних систем. Визначено, що наслідком діяльності людини (працівника) в екстремальних умовах, як прояв його психічної діяльності, є генезис комплексу психічних станів. Ці стани проходять низку етапів свого розвитку, визначаючи адаптаційні можливості організму та особистості. Характер працездатності працівника визначається не тільки в процесі безпосередньої діяльності в екстремальних умовах, але й психогенними реакціями в післядіяльній період. Ефективність професійної діяльності в умовах екстремальних ситуацій обумовлюється не тільки особистісними якостями та рівнем фахової підготовки працівника, але й рівнем професійно-психологічної готовності до діяльності в екстремальних умовах [8]. Дослідниками О. Євсюковим, А. Куфлієвським та ін. відзначено, що перебування людини в умовах екстремальних ситуацій може породжувати в її психічній сфері комплекс психологічних феноменів (психічну напругу, стрес, а в умовах професійної діяльності – професійний стрес, стомлення, психічне (емоційне) вигорання, посттравматичний стрес тощо) [4].

Варто зазначити, що у контексті розвитку положень психології діяльності в екстремальних умовах науковцями вже проводилися дослідження специфіки професійної діяльності моряків як фахівців екстремального профілю. Зокрема психофізіологічні особливості визначення працездатності корабельних спеціалістів в екстремальних умовах діяльності виявляв М. Корольчук [5]. А медико-психологічні аспекти адаптації моряків у довготривалих плаваннях, а також чинники, що сприяють ефективному подоланню деструктивних впливів екстремальних умов плавання та їх наслідків, були предметом наукового інтересу А. Страхова [16]. Проблеми психологічного забезпечення професійної діяльності корабельних спеціалістів в умовах тривалого плавання та шляхи підвищення працездатності моряків в екстремальних умовах морської діяльності досліджував П. Криворучко [6]. Вплив професійно-психологічних здібностей, вмінь та якостей моряків на вирішення

проблеми збереження їх фахової працездатності в умовах екстремальних ситуацій морської діяльності вивчав В. Крутецький [7]. Проте більшість із цих досліджень були присвячені вивченню професійної діяльності лише військових моряків. Водночас, як свідчить практика, існує потреба розширити межі таких досліджень, охопивши увагою професійну діяльність усіх фахівців морського транспорту. Адже вони також попадають в екстремальні ситуації, що обумовлюються природними умовами (шторми, зміни клімату); виробничими умовами (аварії); соціально-психологічними чинниками (піратський полон, терористичний акт тощо).

Метою статті є аналіз умов професійної діяльності моряків у контексті поняття «екстремальні ситуації» з точки зору психології екстремальної діяльності, а також характеристика чинників екстремальності праці фахівців морського транспорту.

Виклад основного матеріалу. У фаховій літературі поняття «екстремальний» (від латинського *extremum* – крайній, межовий, що виходить за межі) трактується як крайній; радикальний за своїм проявом та силою; критичний; кризовий; надзвичайний; граничний. Відповідно, діяльність в екстремальних умовах (як крайніх значеннях особливих умов діяльності [11]) визначається впливом екстремальних чинників, що характеризують критичні (межові, надзвичайні) навантаження на організм та свідомість людини, а в умовах професійної діяльності – працівника (В. Бодров, О. Євсюков, В. Лебедев, В. Рибніков, та ін. [1; 4; 8; 13; 17 та ін.]).

Наслідки впливу на організм людини екстремальних чинників (короткочасних і тривалих) розглядаються наукою в загальному плані як потрясіння для нього, як стрес [1; 5]. При цьому протидія організму такому стресовому впливу полягає у фізіологічних та психологічних проявах реакцій адаптаційної активності організму. У відповідь на дію стрес-чинника, що обумовлює екстремальність впливу, організм активно мобілізує власні резерви на боротьбу з ним з метою найбільш швидкої адаптації до ситуації, що утворилась. При цьому адаптаційна активність людини як єдиного організму проявляється як локально, так і інтегрально, й характеризує особливості стану індивіда в екстремальних умовах на фізіологічному, психічному та поведінковому рівнях [9; 11].

Серед загальних закономірностей функціонування людини в екстремальних умовах діяльності Б. Смирнов виділяє прояв специфічних видів психічного напруження

(емоційного, неемоційного, змішаного), що призводить до розвитку станів психічної напруженості, як стресових проявів. Перебування людини певний період у стані активного діяльнісно-емоційного напруження (напруженої діяльності в екстремальних ситуаціях) призводить до виникнення в неї стану психічної напруженості, що відображає динамічні закономірності психогенезу, коли формування нових психічних станів індивіда перебуває під впливом попередніх. Проявами даного стану є погіршення показників результативності та надійності трудової діяльності фахівця, а також динаміки стану здоров'я його організму. При виконанні людиною завдань щодо забезпечення ефективності фахової діяльності в екстремальних умовах перебіг стану психічної (емоційної) напруженості негативно впливає на ефективність та безпеку професійної діяльності [14].

Необхідно відзначити, що у фахових джерелах із проблематики діяльності людини (функціональної діяльності людини та її професійної діяльності) в несприятливих для неї умовах одночасно вживаються поняття «екстремальні умови» та «екстремальні ситуації» діяльності. Аналіз свідчить, що дані дефініції хоч і мають спільні характеристики чинників, що їх обумовлюють, але за своєю змістовністю дані поняття не є тотожними.

В екстремальних умовах значно порушується звичайний режим праці і відпочинку людини, відзначають дослідники, це – крайні значення особливих умов діяльності. Екстремальні умови діяльності розглядаються як такі, що знаходяться на межі адаптаційних можливостей або перевершують психічні, фізичні, психофізіологічні резерви людини. Вказані умови діяльності становлять чималі труднощі для нормального функціонування організму та виконання професійних функцій працівником, при цьому зобов'язують фахівця до максимальної напруги сил і можливостей [1; 5; 11; 13]. Характеристикою екстремальних умов діяльності виступають підвищений рівень складності та відповідальності виконуваних завдань, емоційного або фізичного напруження, втоми, стресу. Вплив екстремальних чинників професійної діяльності зумовлює порушення в психічних процесах і станах людини, що й визначає зниження рівня ефективності та надійності її діяльності [3; 4]. При цьому звертається увага на те, що екстремальні умови діяльності пов'язані з постійною дією (або з постійною вірогідністю виникнення) екстремальних чинників [8; 14].

На думку В. Дуліна [3, с. 22–23], екстремальну ситуацію слід розуміти, як таке

ускладнення умов діяльності, що набуло для людини (групи людей) особливо важливу значущість, коли воно сприймається та оцінюється, як небезпечне для життя, здоров'я та соціального статусу, коли ризики небезпеки є надзвичайно високими. Дослідником екстремальна ситуація інтерпретується, як умови та обставини, при яких у результаті виникнення джерела екстремальної ситуації на об'єкті, певній території або акваторії порушуються нормальні умови життя та діяльності людей, виникає загроза їх життю та здоров'ю. Неконтрольований розвиток екстремальної ситуації може спричинити людські жертви, шкоду здоров'ю людей та шкоду навколишньому середовищу, значні матеріальні втрати. Характер екстремальної ситуації визначається впливом її визначальних чинників. В екстремальних ситуаціях психічні та інші переважанні досягають меж, за якими настає перевтома, порушення діяльності, нервові виснаження, афективні реакції, психогенії (патологічні стани).

За В. Андросюком [12, с. 10], екстремальні ситуації є: несприятливим, складним станом умов людської життєдіяльності; об'єктивно складними умовами діяльності, що сприймаються й оцінюються як напружені чи небезпечні; зовнішньою, об'єктивною стороною проблеми. Суб'єктивно екстремальності набувають форми екстремальності – особливого стану людської психіки (екстремум-стану), спричиненого незвичними чи екстраординарними умовами, що породжують підвищену тривожність та особливу емоційну напруженість. Ситуація стає для особи надзвичайно значущою, причому безвідносно до того, містить вона реальну небезпеку чи така небезпека лише уявна: екстремальність є суб'єктивним переживанням реальної дійсності.

Узагальнюючи думки дослідників, ми бачимо, що екстремальні ситуації розглядаються дослідниками як:

- несприятливі для життєдіяльності умови, що вимагають мобілізації прихованих можливостей організму;
- несприятливий, складний стан умов життєдіяльності людини, що набув для окремої особи або групи осіб особливої значущості;
- об'єктивно складні умови діяльності, які сприймаються й оцінюються, як напружені чи небезпечні.

Таким чином, поняття «екстремальні умови діяльності» та «екстремальні ситуації» мають в основі спільну позицію щодо визначення умов діяльності людини (фахівця) – як несприятливі для життєдіяльності та життєнебезпечні. Такі умови становлять

чималі труднощі для нормального функціонування організму та виконання професійних функцій працівником, зобов'язуючи при цьому людину (фахівця) до максимальної напруги сил і можливостей. Водночас поняття «екстремальні умови діяльності» та «екстремальні ситуації», згідно з позицією різних дослідників [12; 14; 15], мають і принципові відмінності:

- за критерієм «несподіваність виникнення» – екстремальні ситуації виникають завжди несподівано для людини; при діяльності в екстремальних умовах виникнення екстремальних ситуацій і дія екстремальних чинників очікувані, тобто наявність екстремальних ситуацій є однією з засадничих характеристик процесу діяльності фахівця в екстремальних умовах;

- за критерієм «час дії екстремальних чинників» – при діяльності в екстремальних умовах дія чинників екстремальних умов відносно довготривала; в екстремальних ситуаціях дія екстремальних чинників відносно короткочасна;

- за критерієм «мотиви поведінки і діяльності» – основним мотивом поведінки фахівця при діяльності в екстремальних умовах є виконання професійних обов'язків. Мотив самозбереження, в основному, супутній і в більшості випадків свідомо пригнічується; в екстремальних ситуаціях основним мотивом поведінки людини є інстинкт самозбереження;

- за критерієм «міра усвідомленості поведінки» – при діяльності в екстремальних умовах поведінка фахівця в більшості випадків усвідомлена і контрольована; в екстремальних ситуаціях у переважній більшості людей міра усвідомленості поведінки і його контроль знижені;

- за критерієм «міра активності поведінки» – діяльність в екстремальних умовах передбачає поведінку фахівця як активну та обумовлену внутрішніми установками; поведінка людини в екстремальних ситуаціях у більшості випадків має реактивний характер;

- за критерієм «міра готовності до дії екстремальних чинників» – при діяльності в екстремальних умовах підготовка до діяльності фахівця здійснюється на основі врахування факторів екстремальності завчасно; більшість людей не є готовими до виникнення екстремальних ситуацій.

У залежності від дії комплексу визначальних чинників екстремальних ситуацій ці ситуації можуть бути охарактеризовані, як регламентовані та нерегламентовані, планові та ситуаційні, «штатні» та «позаштатні». У найбільш загальному вигляді вони диференціюються на чотири групи: спричинені

ні надзвичайними умовами (стихийне лихо, природна чи техногенна катастрофа, війна, масові терористичні акції тощо); життєві, повсякденні (пожежа, напад злочинця, гострий брак часу, необхідність одночасного вирішення декількох однаково важливих завдань), тобто такі, що виникають у житті кожної людини; пов'язані з захопленням потенційно небезпечними видами хобі (альпінізм, підводне плавання, швидкісна їзда та ін.); службові, професійні – зумовлені виконанням фахових обов'язків. З небезпекою для життя і здоров'я пов'язане виконання багатьох видів робіт, що містять елементи виробничого і професійного ризику (моряки, пілоти, шахтарі та ін.), а також службова діяльність військовослужбовців, прикордонників, працівників правоохоронних органів та рятувальних підрозділів [12, с. 11].

Екстремальні ситуації, за Д. Александровим [17, с. 137], можуть бути класифіковані також і таким чином:

- швидкоплинні – пов'язані з необхідністю діяти в умовах жорсткого дефіциту часу, у максимально швидкому темпі, при високому рівні організованості та із значним психологічним навантаженням;

- довготривалі – психологічно напружена діяльність упродовж тривалого часу;

- викликані «інформаційною невизначеністю» – потребує прийняття рішення за наявності альтернативних, суб'єктивно однакових значущих варіантів поведінки;

- ситуації, що потребують постійної готовності до дій, – перебування в монотонних умовах в очікуванні екстремальних змін;

- засновані на ймовірно недостовірній інформації – потребує екстрених дій без упевненості в достовірності одержаної інформації;

- породжені суб'єктивними обставинами, тобто самим працівником.

При цьому необхідно звернути увагу на те, як зазначає І. Малкіна-Пих [9, с. 15], що кожна екстремальна ситуація має відповідні тільки їй причини, особливості та характер розвитку, що визначається комплексом чинників екстремальних ситуацій.

На думку О. Столяренко, в контексті екстремальної психології доцільно говорити не про чинники екстремальних ситуацій, а про екстремальні чинники психогенного ризику, оскільки поняття «стрес-чинники» передбачає виникнення стресу, як неспецифічної психоемоційної реакції. Але стрес є далеко не єдиною можливою реакцією в умовах екстремальності подій. Виходячи з місця чинника в структурі екстремальної ситуації, автор виділяє обставинні, діяльнісні та особистісні екстремальні чинники психогенного ризику:

а) екстремальні обставинні чинники диференціюються на обставинно-матеріальні та обставинно-соціальні;

б) екстремальні діяльнісні чинники диференціюються в залежності від домінування в них змістовних, організаційних та операційних елементів;

в) особистісні екстремальні чинники визначаються комплексом індивідуально-особистісних якостей людини (а в умовах професійної діяльності – фахівця), а також професійно-психологічними знаннями, вміннями та навичками, відповідними специфічно-фаховими умовами екстремальних ситуацій [15, с. 63–69]. Особистісні екстремальні чинники, що визначають виникнення та розвиток екстремальних ситуацій, можуть бути успішно подолані на основі фахової та спеціальної професійно-психологічної підготовки спеціалістів екстремального профілю.

За висновками дослідників, зокрема В. Дуліна, М. Корольчука, П. Криворучко, А. Побідаша, А. Страхова та ін. фахівців морського транспорту, діяльність відбувається в екстремальних умовах та характеризується насиченістю екстремальних ситуацій. Це обумовлено невід'ємною присутністю в сутнісних характеристиках професійної діяльності моряків умов достатньо високого ризику для життя, що визначається різноманітними екстремальними чинниками та їх комплексною взаємодією [3; 5; 6; 10; 16 та ін.].

На ефективність професійної діяльності моряків впливають такі психологічні екстремальні чинники, як емоційна напруга, монотонія, гіподинамія, жорстка регламентація режимів праці та відпочинку, сну та бадьорості, дефіцит інформації, обмеження потоку подразників природного та соціального середовища, характер внутрішньогрупових взаємовідносин, тривале перебування в ізольованому середовищі, згуртованість та сумісність особового складу підрозділів екіпажу судна, самотність тощо. Значний вплив на ефективність професійної діяльності корабельних спеціалістів створюють технічні, хімічні та природні фактори [7].

За висновками П. Криворучко [6], психологічні характеристики і умови діяльності моряків визначаються також чинниками високої відповідальності за виконання поставлених завдань, дефіциту часу, тривалого перебування в стані емоційної напруги, гіподинамії, недостатності сенсорної інформації, соціальної депривації – відірваності від соціального середовища, сім'ї, обмеження можливості зняття емоційної напруги, жорсткої регламентації життя та діяльності на судні, потенційного та безпо-

середнього ризику для життя тощо. В умовах плавання на судні під впливом значно ускладнених умов морської професії відбуваються різнобічні зміни функцій організму моряка, які є інтегральною характеристикою впливу на нього екстремальних умов (факторів) життєдіяльності, інтенсивності професійної діяльності та її специфічних екстремальних особливостей.

Аналіз досліджень свідчить, що відповідно до організаційного та психологічного змісту визначаються три режими робочої діяльності моряків, які характеризуються постійною, швидкою або раптовою їх зміною для екіпажу в залежності від характеру екстремальних чинників:

- діяльність у повсякденних умовах, переважно в готовності до екстремальних дій;
- діяльність в умовах підвищеної готовності, коли значно зростає відповідальність моряків за виконання службових обов'язків (вузький прохід, зближення та розходження з іншими кораблями та ін.). Робота характеризується значною напругою, здійснюється у примусовому темпі з дефіцитом часу;

- діяльність в аварійних ситуаціях, коли на членів екіпажу діють екстремальні чинники аварії та зовнішнього середовища [3; 5; 6].

Варто зазначити, що професійно-обумовленими екстремальними чинниками впливу на моряків за нормальних умов діяльності на судні є: 1) чинники природних умов (зміна часових поясів, зміни кліматичних і погодних умов, качка судна тощо; в умовах аварії судна – екстремальні природні умови виживання на воді); 2) виробничі умови (обмеженість простору судна, його шуми та вібрація, хімічні забруднення повітря судна, електромагнітні випромінювання, технічні характеристики механізмів та обладнання судна); 3) соціально-психологічні чинники, що обумовлюються типом судна (вантажне, пасажирське та ін.) та складом екіпажу (постійна готовність до виконання професійних обов'язків члена екіпажу, єдність зони відпочинку та праці, зниження рухової активності, необхідність приймати рішення в умовах гострого дефіциту часу, соціальна депривація, самотність, наявність в екіпажі людей інших культур, загроза піратського полону та терористичного акту тощо [6; 7; 16].

Морські фахівці, підкреслює В. Дулін, працюють в особливих екстремальних ситуаціях морської діяльності в умовах підвищеного ризику та підвищеної небезпеки. Тривалість перебування в морі, велика кількість швартовок, перевантаження великих партій вантажу, участь в його скла-

дуванні членів екіпажу судна, інтенсивність та щільність морського руху (щодооби на морських та океанських просторах в русі знаходяться більше тридцяти тисяч кораблів та суден, чисельність екіпажів яких перевищує 1 мільйон осіб), специфічність кліматичних та погодних умов на морі та інші фактори визначають в умовах праці моряків значний діапазон потенційних екстремальних ситуацій. Крім того, в умовах плавання діє велика кількість додаткових екстремальних факторів, які підвищують психологічне напруження членів екіпажу, що виступає чинниками їх стресів і психологічних зривів та негативно впливає на виконання моряками їх професійних обов'язків. До них відносяться сенсорна ізоляція, обмеженість соціального спілкування, одноманітність трудових процесів та функцій, стереотипність цілодобового циклу режиму роботи та відпочинку, вплив качки судна, вібрації та інші фактори. В умовах професійної діяльності моряка екстремальні впливи, що обумовлюються дією екстремальних чинників, можуть мати вибуховий, стрімкий, швидкоплинний або помірний, плавний характер, будучи розтягнутими в часі. Як правило, дія таких чинників та їх екстремальні впливи мають комплексний характер [3].

Екстремальні умови діяльності фахівців морського транспорту обумовлюються наявністю екстремальних ситуацій, що виникають із різних (людських, технічних, виробничих, погодних та ін.) причин. До екстремальних ситуацій професійної діяльності моряка разом із сукупністю аварійних ситуацій на судні також відносяться загроза піратського полону, загроза терористичного акту, вплив небезпечного природного явища, катастрофи, стихійного лиха.

Внаслідок сукупності подій, що розвиваються на основі впливу комплексу екстремальних чинників, виникає/ють та розвивається/ються екстремальна/і ситуація/ї, одним із видів якої в діяльності фахівців морського транспорту є аварія. До категорії «аварійна ситуація на судні» відносяться: пожежі, вибухи; зіткнення суден, посадка на міліну, пошкодження внаслідок важких погодних умов; льодові ушкодження; тріщини корпусу або інші пошкодження, що призводять до руйнування конструкцій, що виводять судно з експлуатації; вихід із ладу головного двигуна; пошкодження житлових та службових приміщень, забруднення моря з судна; аварії, що потребують буксирування судна або допомоги з берега. При виникненні аварійної ситуації на судні її наслідками можуть бути: ліквідація аварії, її локалізація, пошкодження різного ступе-

ня важкості самого судна, його механізмів, обладнання або його вантажу; загибель судна; поранення або загибель членів екіпажу [3].

Висновки. Вивчення результатів наукових досліджень свідчить про те, що професійна діяльність фахівців морського транспорту відбувається в екстремальних умовах та характеризується її насиченістю екстремальними ситуаціями. Це обумовлено невід'ємною присутністю в сутнісних характеристиках професійної діяльності фахівців морського транспорту умов небезпеки та високого ризику для життя, що визначається різноманітними екстремальними чинниками морської праці та їх комплексною взаємодією.

Екстремальні умови діяльності моряка обумовлюються наявністю екстремальних ситуацій, що виникають на основі дії різних (людських (індивідуально-особистісних та соціально-психологічних), виробничо-технічних (техногенних), природних (погодно-кліматичних, аварійних та ін.) екстремальних чинників. Основним мотивом поведінки фахівця при діяльності в екстремальних умовах при виникненні екстремальних ситуацій є виконання професійних обов'язків на основі активної поведінки, обумовленої внутрішніми установками готовності до екстремальності подій.

До екстремальних ситуацій професійної діяльності моряка разом із ситуаціями впливу чинників стихійних лих природи, катастроф також відносяться сукупність аварійних ситуацій на судні (пожежа; вибух; зіткнення; посадка судна на міліну; втрата ходу; пошкодження внаслідок важких погодних умов або техногенного впливу; забруднення моря з судна та ін.), загибель судна, ситуація виживання на морі внаслідок аварійної ситуації, а також загроза піратського полону, загроза терористичного акту. Отже, проведений аналіз дає підстави розглядати професійну діяльність моряків як діяльність в екстремальних умовах. Звідси перспективою для подальших досліджень є визначення вимог, що висуваються до особистості фахівця морського транспорту як спеціаліста екстремального профілю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бодров В.А. Психология профессиональной деятельности. Современная психология: справочное руководство / В.А. Бодров; [под ред. В.Н. Дружинина]. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 394 с.
2. Гольбін М.І. «Морська хвороба» України / М.І. Гольбін // Українська правда від 29.09.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/columns/2011/09/29/6625264/view_print/.

3. Дулин В.Н. Развитие профессионального опыта морских специалистов в учебно-тренажерных центрах: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Дулин В.Н. – Калининград, 2006. – 110 с. – РГБ ОД, 61:07–13/31.
4. Экстремальна психологія: підручник / [О.П. Євсюков, А.С. Куфлієвський, Д.В. Лебедев та ін.]; за ред. О.В. Тімченка. – К. : ТОВ «Август трейд», 2007. – 502 с.
5. Корольчук М.С. Психофізіологія працездатності корабельних спеціалістів в екстремальних умовах: дис. ... докт. психол. наук: 19.00.02 / М.С. Корольчук. – К., 1996. – 343 с.
6. Криворучко П.П. Психологічне забезпечення професійної діяльності корабельних спеціалістів у тривалому плаванні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук.: спец. 20.02.02 «Військова педагогіка і психологія» / П.П. Криворучко. – К., 2006. – 16 с.
7. Крутецкий В.А. Психология способностей моряков / В.А. Крутецкий. – М. : Просвещение, 2003. – 352 с.
8. Лебедев В.И. Экстремальная психология. Психическая деятельность в технических и экологически замкнутых системах: учебник / В.И. Лебедев. – М.: ЮНИТИ–ДАНА, 2001. – 431 с.
9. Малкина–Пых И.Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / И.Г. Малкина–Пых. – М. : ЭКСМО, 2010. – 928 с.
10. Побідаш А.Ю. Психологічні особливості життєвої стійкості моряків–жертв піратського полону: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09 / А.Ю. Побідаш – Х., 2012. – 299 с.
11. Психологические проблемы деятельности в особых условиях / [под. ред. Б.Ф. Ломова, Ю.М. Забродина]. – М.: Наука, 1985. – 228 с.
12. Психологія екстремальної поведінки: [навчально-методичний комплекс / укладач: В.Г. Андросюк] / Навчально-науковий інститут заочного навчання НАВСУ. – К. : НАВСУ, 2014. – 60 с.
13. Рыбников В.Ю. Психологическое прогнозирование надежности деятельности и коррекция дезадаптивных нервно-психических состояний специалистов экстремального профиля / В.Ю. Рыбников. – СПб. : СПб. ун-т, 2000. – 205 с.
14. Смирнов Б.А. Психология деятельности в экстремальных ситуациях / Б.А. Смирнов, Е.В. Долгополова. – Х.: Изд-во «Гуманитарный центр», 2007. – 276 с.
15. Столяренко А.М. Экстремальная психопедагогика / А.М. Столяренко. – М.: Юнити, 2002. – 607 с.
16. Страхов А.П. Адаптация моряков в длительных океанических плаваниях / А.П. Страхов. – М.: Медицина, 2006. – 380 с.
17. Юридична психологія / [Александров Д.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І. та ін.]. – К. : КНТ, 2007. – 360 с.